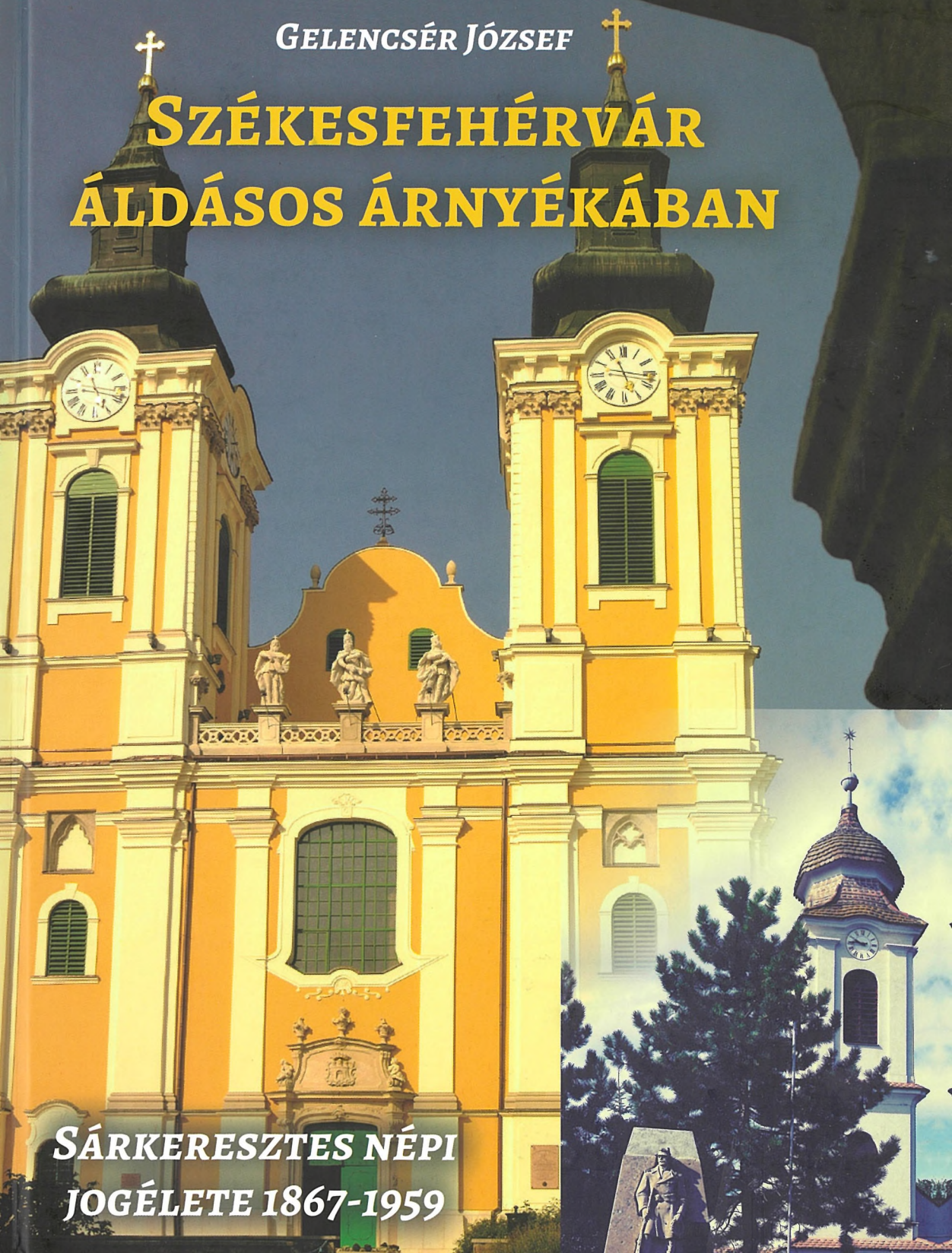

GELENCSÉR JÓZSEF

SZÉKESFEHÉRVÁR ÁLDÁSOS ÁRNYÉKÁBAN

SÁRKERESZTES NÉPI
JOGÉLETE 1867-1959

Szüleim emlékének

A kiadvány létrejöttéhez nyújtott támogatásért köszönetet mondok a következőknek:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata
Cser-Palkovics András polgármester

Lánosz Kornél – Szekfü Gyula Közalapítvány
Bobory Zoltán elnök

Karsai Holding Zrt
Karsai Béla elnök
Csonka Krisztina cégvezető

Első borítón (kívül és belül):

1. A római katolikus székesegyház Székesfehérváron, 2017. A református templom Sárkeresztesen, 2017. Gelencsér András felvételei.
2. A Városháza kapuja Székesfehérváron. Soproni Horváth József festménye, 1922. A szerző tulajdonában. Gelencsér András reprodukciója.

Hátsó borítón (belül és kívül):

3. A sárkeresztesi református templom a hősök szobrával. Képeslap. Rösler K. kiadása. Győr, 1932. A szerző tulajdonában. Gelencsér András reprodukciója. A képeslap hátoldala: Csomasz Tóth Kálmán sárkeresztesi református lelkész és felesége üdvözlöte Novits István kaposvári római katolikus hitoktatónak. 1932.
4. 19. századi présház. Sárkeresztes, Újhegy, 2017. Korábban Gelencsér József, jelenleg Gelencsér Gábor és Gelencsér András tulajdonában. Gelencsér András felvétele.
19. századi présház. Sárkeresztes, Újhegy, 2017. Korábban Lengyel István, jelenleg Horváth Zoltán tulajdonában. Gelencsér András felvétele.

Gelencsér József

Székesfehérvár áldásos árnyékában

Sárkeresztes népi jogélete 1867-1959

Székesfehérvár
2018

Köszöntő

Felemelő érzés néhány éven belül a második kötetet kézbe venni Sárkeresztesről. Arról a településről, melynek jelenét és tegnapját jól ismerem, de lényegesen kevesebbet tudtam a tegnapelőtről, vagy a még régebbi időkről. Történészek, régészek, néprajzkutatók írásait lapozgatva, a visszaemlékezők sorait olvasva, őket hallgatva természetesen mind többet ismertem meg. A gyűjtések, kutatások eredményeit leírók közé tartozik Gelencsér József is. Nála a szakszerű feldolgozás alapulhatott, összefonódhatott személyes élményeivel, tapasztalataival. Ahogy mostani kötetében összefonódik a jogtudomány, a jogtörténet, a néprajz, a történelem és a művészet. Ahogy szétválaszthatatlanul összekapcsolódott már egykor is községünk élete Székesfehérvárával, és bizonyos mértékig a környező falvakéval.

Gelencsér Józsefet, a szerzőt jogásként, a Fejér Megyei Közigazgatási Hivatal vezetőjeként ismertem meg. Frissen megválasztott polgármesterként tett bemutatkozó látogatásaim első útja hozzá vezetett. A kezdeti feszélyezettségem a szívélyes fogadtatás és az őszinte, nyílt, majdnem barátinak mondható beszélgetés során teljesen elmúlt. Éreztem, hogy egy rendkívül művelt, mélyreható ismeretekkel, igen nagy tudással rendelkező, de szerény és végtelenül figyelmes, udvarias emberrel találkoztam, akinek tanácsaira a későbbiekben is számíthatok. Az eltelt közel két évtized alatt ezek az érzések, vélemények csak erősödtek bennem.

A szerző másik oldalát mutatta meg akkor, amikor a sárkeresztesi szőlőhegy, az Új-hegy egyik területének művelőjeként találkoztam vele. Láttam a termésért, présháza épiségeért aggódó arcát is. Különösen akkor, amikor megpróbálták a 150 éves, nádfeleles épületbe betörni, de a 19. századi furfangos záruk megoldhatatlan feladatot jelentettek az ingyen borra szomjazóknak. Amire a tulajdonos azt szokta mondani, hogy az csak olyan régi módszerekkel, eszközökkel készített parasztbor, ám bárkit meg mer belőle kínálni. Azt is láttam, hogy a betörési kísérlet felfedezése után percek alatt hányan jöttek össze a présháznál, hogy segítsenek a megrongált ajtó és záruk helyreállításában. Olyan szolidaritás és segítőkészség hatotta át az ott lévöket, amilyen az egykori faluközösséget (is) jellemezte, ahogy a könyv lapjairól is kiderül.

A kötet témájából adódóan nem könnyű olvasmány. A szerző azt szokta mondani, hogy mindenki keresse benne az őt érdeklő részeket. Hiszen az országgyűlési törvények szövegétől, értelmezésétől kezdve a község mindennapjait szabályozó íratlan törvényeken, jogszokásokon át a kapcsolódó, megtörtént, szomorú és vidám, vagy éppen szemléltető történetig bezárólag még egy-egy fejezet is összetett. Jól kibontakozik belőle, hogy a faluközösség saját jogi normái miként egészítették ki az országos törvényeket, rendeleteket, vagy éppen miként tértek el azoktól. A sárkeresztesi református paraszti közösség életének egy markáns szelete mutatkozik meg az olvasó előtt, átfogva az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés és az 1959-es, a felső hatalom által diktált termelészövetkezeti szervezés közötti időszakot. Az itteni nép küzdelmes, szenvedélyes, munkával teli, egyáltalán nem könnyű élete kerül megvilágításra. Azokkal az értékekkel, amik ma is példaadók lehetnek: a szorgalom, a fáradtságot nem ismerő tevékenység, a családok összetartó ereje, a művelt táj megőrzése, egy specialitás (tejfeldolgozás) magas szintre emelése, az árucserénél a kereslet figyelembe vétele, az elődök értékes hagyományának továbbvitele, a parasztság

kollektív reagálása a szabályait megsértőkkel szemben. Itt-ott felbukkannak a településre beköltözők, akik akkor is és az utóbbi időszakban is a község fizikai vagy szellemi erejét növelték. Imponáló az a névsor, melyből kiderül, hogy milyen jeles papok, tanítók, jegyzők életek a településen.

A fényképek elém hozzák a korábbi korok szereplőit, akik közül néhányat még én is ismerhettem illetve ismerek. Azokat a személyeket, parasztembereket, iparosokat, kereskedőket, akik a település múltbeli életének továbbvivői voltak, akik a mai leszármazottaknak életet, nevelést, szellemi és vagyoni értékeket adtak át. Akik a szerzőnek is beszéltek a saját vagy éppen szüleik, nagyszüleik, dédszüleik koráról. A szerző mellett nekik is köszönettel tartozunk. Mindenkinek, aki emlékezetével, megőrzött családi képeivel vagy bármilyen más módon hozzájárult ahhoz, hogy ismereteink bővüljenek.

Székesfehérvár századokon át a Város volt az itteni nép számára. Ezer lehetőséget nyújtott egykor, ahogy napjainkban is. A könyv kapcsán is. Mindezekért köszönettel tartozunk Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának, különösen Cser-Palkovics András polgármesternek, valamint a Lánczos-Szekfü Közalapítványnak és a Szent István Király Múzeumnak.

Ajánlom a könyvet a régebbi sárkeresztesi családoknak, hogy még jobban megismerjék miként éltek a hétköznapiakon és az ünnepnapokon elődeik. Ajánlom továbbá Sárkeresztes újabb családjainak, hogy lássák az itt élő nép mit tett, mit alkotott. Az egész mostani faluközösségnek azért, hogy a korábbi értékeket felhasználják és továbbvigyék, valamint azért, hogy büszkék legyenek a település múltjára, ezáltal erősödjék községi identitásuk.

Sárkeresztes, 2018. január 3.

Krähling János
Sárkeresztes polgármestere

Szakmai ajánlás

Úgy hozta a sors és a szerencse, hogy immár közel 50 esztendő barátság köt össze a Szerzővel, ami – mindjárt a mondanivalóm elején be kell vallanom – nyilvánvalóan elfogulttá tesz, éspedig nyilvánvalóan a javára. Ezt az elfogultságot azonban jó szívvel vállalom, mert ami értékes és példamutató, az Gelencsér József életpályáján mind fellelhető. Kiváló szakember és érző ember, aki a múltat összeköti a jelenrel, s a jelenből a jövőbe tekintve menti át a történelmi múlt maradandó értékeit.

Gelencsér József született néprajzkutató. Mondom ezt annak ellenére is, hogy kiváló közjogászként példás közigazgatási karrier és életút áll mögötte, amelyet méltatlan módon szakítottak meg rajta kívülálló körülmények. Több – az önkormányzatokat segítő – kézikönyvet, módszertani útmutatót írtunk, szerkesztettünk együtt, s jó érzés megtapasztalni azt, hogy ezeket a munkáinkat még ma is keresik és dicsérik az önkormányzatok polgármesterei, jegyzői. Az elismerő szó azonban – felkészült kollégáival együtt - elsősorban Gelencsér Józsefet illeti, hiszen az ő gyakorlati ismerete és tudása tette keresettekké ezeket a munkákat. Az a szakmaszeretet, az a szorgalom, az a felelős pontosság, ami a háttérben áll, mind-mind Gelencsér József által hozzáadott érték volt. (Én legfeljebb csak a „díszkíséret” lehettem.)

Az imént említettek mellett a néprajztudomány területén elért eredményei mögött már erősen kitapintható a szülőföld, (a haza) szeretete is, amit bár így kifejezetten sohasem ír le, de az mégis árad, sugárzik a munkáiból. Nincs ez másként a most kiadásra került „Sárkeresztes népi jogélete 1867-1959” című monográfiája esetében sem, ami valójában a falu, a környék néprajzi „Értéktára”, amely a múlt értékeinek (meg)mentésével vállalt fel történelmi szerepet.

Amiről a Szerző ebben a könyvben írt, abba valóban beleszületett, részese, megfigyelője, gyűjtője és kutatója volt mindannak, ami körülötte, a folyamatosan változó, alakuló világban végbement.

Gelencsér József több mint 40 éve foglalkozik néprajzkutatással, s ahogy ő mondja: a kezdetekben még csak nem is tudatosan, inkább afféle „honpolgári” érdeklődésből, kíváncsiságból. Erre e természetes igényére szerencsés módon „fejeltek rá” a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott tanulmányai, amelyek keretet adtak a kezdeti vizsgálódásoknak. A jogtörténeti és jogbölcséleti, valamint közjogi tanulmányai során megismert statútum- és szabályrendelet alkotási jog, a szokás, jogszokás, szokásjog, alkotott jog kategóriáknak fontos szerepük volt az egyre bővülő ismeretek rendezése, kategorizálása terén. Ezek révén a helyi gyűjtött anyag tudományosan is rendezett, forrásértékű ismeretanyagga lett, s ilyenként a további kutatások irányát és tárgykörét is kijelölte.

Talán csak a szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a pécsi Jogi Kar Jogtörténeti Tanszékét annakidején az a Csizmadia Andor professzor vezette, aki maga is nagy

jelentőséget tulajdonított a helyi (városi és falusi) jognak, a szabályrendelet alkotásnak, s mindannak, amit ezutóbbi a szabályozásának tárgyául beemelt. Gelencsér József által alapul vett irodalom komoly mértékben utal is erre a forrásra. A pécsi tanszékkal való szakmai kapcsolata Csizmadia professzor halála után is megmaradt, hála annak a körülménynek, hogy a tanszék munkatársai felelősen kezelik és „követik” ma is valahai főnökük hagyatékát. Ebben pedig Gelencsér József is biztos érzékkel találta meg a megfelelő irányjelzőket.

Magáról a most kiadásra került könyvről!

A monográfia a „működő” falut több fejezetre bontva mutatja be. Címe azt ígéri, hogy Sárkeresztes népi jogéletének megismertetése csak az 1867-1959 közötti időszakra szorítkozik, ezen azonban ahol indokoltnak látja, túllép a Szerző. Néha szinte napjainkig is „kifut” az elemzés, ami lehetővé teszi, hogy a fejlődési folyamatok kellően plasztikus módon jelenjenek meg az olvasó előtt. Más tekintetben sem szűkül le a vizsgálat kizárólag Sárkeresztes közigazgatási területére: ahol kell, külföldi összehasonlításokat tesz (így kerülnek be például horvát, szerb, bosnyák, hercegovinai, montenegrói, szlovák források is a műbe). Az pedig teljesen természetes és feltétlenül üdvözlendő, hogy a Szerző más magyar térségeket, tájegységeket is összehasonlító vizsgálatának szűkebb tárgyával.

A monográfia logikus szerkezetű: a közjogi alapok (szervezet és működés) bemutatásával indul, mindenütt külön gondot fordítva arra, hogy az éppen hatályos központi szabályozást (mint keretet) is megismertesse. Ezen belül helyezi el (ehhez a háttérhez viszonyítja) a vizsgált falu működő szervezeti-intézményi rendszerét. Közjogi vetület még egyszer bukkan elő: a monográfia utolsó fejezetében. (E fejezet imponáns tartalmára már itt felhívom a Tisztelt Olvasó figyelmét!)

A közjogi keretek között viruló helyi népi jogélet történéseit a családi jog, a magánjog, a kötelmi jog, az öröklési jog címet viselő fejezetekből ismerhetjük meg, amelyek felfeztetéseiben mindenütt eligazítást kap az olvasó a fejezetben használt jogi szakkifejezések tartalmáról. Mindezt pedig imponálóan érthetően, leegyszerűsítve teszi a Szerző.

Mindenütt helyi (jog)esetek tömegének bemutatásával találkozunk az olvasó, érdekesebbnél érdekesebb, tanulságos történeteket ismerhetünk meg, s rajtuk keresztül tekinthetünk be a helyi népi jogélet, népi jogszokások világába. (Ez utóbbiak tartalmát is megvizsgálja a Szerző, s meggyőző érveléssel húz cezúrát közöttük.) Adomáktól, anekdotáktól, rigmusoktól lesz még hangulatosabbá a könyv, s valóban úgy érzi az olvasó, hogy maga is ott ül egy helyi összefüggésen, tollfosztáson, vagy éppen a helyi képviselőtestület (vagy előljáróság) ülésén gyűjt pipára. Kiemelésre méltó a szerző finom humora, amely külön is élvezhetővé teszi a könyvet: talán ez is az oka annak, hogy tényleg nem tudja letenni az ember ezt a könyvet. Mindezt tovább erősíti az a körülmény, hogy a Szerző mindenütt eredeti kifejezéseket, megjelöléseket használ.

A monográfia alaposan dokumentált, a közel 900 lábjegyzete önmagában mutatja, hogy minden forrás benne van ahhoz, hogy a „megszüntette megőrzés” hegeli kategóriájából itt tényleg a megőrzésre kerüljön a hangsúly. Minek a megőrzéséről van szó?

A Szerző szavait kölcsönvéve: „a szokásból szabály vezethető le, amely vonatkozhat az életviszonyok olyan körére, ami a jogrend uralma alá tartozik, de a jogrend szövedéke még nem hálózta be.” Ennél szebben én sem tudom kifejezni a (tényleg megvalósult) szerzői szándékot.

Mi a „haszna”, mi a „küldetése” ennek a monográfiának? Itt is a Szerző – általam hiánytalanul osztott – gondolatait hívom segítségül: „Az utóbbi évtizedekben a jogtudományok, így elsősorban a jogtörténet, kisebb mértékben a jogbölcsélet, de a jog más tudományterületei szintén fokozódó érdeklődést mutattak a népi jogszokások, jogélet, jogérzet, jogtudat iránt. Mindezekre figyelemmel a későbbiekben talán módosul, árnyaltabb lesz a népi jogszokások kutatásának tudománytörténeti elhelyezése.” Jóska! Ezért (is) jó, hogy ezt az értékes könyvet megírtad, amelyet jó szívvel ajánlok mindazoknak, akik a mai rohanó világban készséget mutatnak a múlt értékes hagyományainak, hagyatékának a megismerésére!

Pécs, 2018. január 3.

Dr. Kiss László
Professzor Emeritus
volt alkotmánybíró

Tartalomjegyzék

Lectori Salutem – Dr. Cser-Palkovics András Székesfehérvár Megyei Jogú Város polgármestere	5
Köszöntő - Krähling János Sárkeresztes polgármestere	6
Szakmai ajánlás – Dr. Kiss László professor emeritus, volt alkotmánybíró.....	8
1.1.Sárkeresztes történetéből (Táj, lakosság, történelem).....	11
1.2.Alkotott jog, szokásjog, jogszokás, szokás	23
1.3.Kutatástörténet	37
1.4.Sárkeresztes kutatásának célja, módszere	41
2.Közigazgatás és igazságszolgáltatás	46
2.1.Törvényhatóság, község	46
2.1.1.A községi képviselő-testület és az előjáróság	52
2.1.2.Községi vagyon.....	61
2.2.A községi bíró	70
2.3.A jegyző	93
2.4.A kisbíró	114
2.5.A bírák	122
2.6.Az ügyvédek	126
2.7.Az ügyészek	140
2.8.A közjegyző	142
2.9.A koldusok	146
2.10.Lelkészek, tanítók	164
2.11.A csendőrörök.....	170
2.12.Köznemesek.....	171
3. Családi jog	175
3.1.A család.....	175
3.2.Születés	183
3.3.Az apai hatalom	188
3.4.Eljegyzés, házasságkötés, férji hatalom, válás.....	194
3.5.Halál, öngyilkosság.....	230
3.6.Magzatelhajtás, megesett lány	245
3.7.Árvaság	252
3.8.Örökbefogadás, ráíratás, odavett rokon	253
3.9.Szülők, öregek eltartása	257
4.Magánjog	259
4.1.Dologi jog	259
4.1.1.A tulajdon.....	260
4.1.2.Tulajdon jelek	265
4.1.3.A földközösség, a háromnyomásos határhasználat.....	267
4.1.4.Határjelek.....	276
4.1.5.Udvaron átjárás, szolgalmi jog, közös udvar	280
4.1.5.1.Udvaron átjárás	280

4.1.5.2.Szolgalmi jog	291
4.1.5.3.Közös udvar	293
4.1.6.Legelő	304
4.1.7.Kenderföldek, káposztáskertek	316
4.1.8.Közbirtokossági erdő	318
4.1.9.Hegyközség	321
4.1.10.Találás	325
4.1.11. A pénz tartása	328
4.2.Kötelmi jog	335
4.2.1.Adásvétel.....	335
4.2.2.Csere	342
4.2.3.Kölcsön, haszonkölcsön, hitel.....	345
4.2.4.Ajándékozás	352
4.2.5.Fogadás	365
4.2.6.Bérlet, földhaszonbérlet	367
4.2.7.A napszámosi jogviszony.....	371
4.2.8.Aratási jogviszony	383
4.2.9.A cséplés jogviszonyai.....	398
4.2.10.Ledolgozás, összesegítés.....	407
4.2.11.Székesfehérvári vásárok, piacok jogviszonyai.....	411
4.2.12.Egyes iparos mesterek jogviszonyai	456
4.3.Öröklési jog.....	468
4.3.1.A juss.....	468
4.3.2.A leszármazottak öröklése	468
4.3.3.A végintézkedésen alapuló öröklés.....	478
5.Büntetőjog.....	481
5.1.Tűz okozása, gyújtogatás	481
5.2.Lopás a falusi közösségben.....	491
5.3.Vita, verekedés, testi sértés	502
5.4.Kihágások	509
5.4.1.Vadászat	509
5.4.2.Dohány.....	522
5.4.3.Bor, pálinka	529
5.4.4.Terményhamisítás, hamis mérték.....	542
5.5.Harag, bosszú, közösségi szankciók, pozitív jogkövetkezmények.....	547
5.6.Konfliktus feloldás a közösségben.....	558
5.7.Segítségnyújtás, közösségi kohézió.....	562
6. Összegzés.....	566
7. Utószó	572
Fontosabb adatközlők és további közreműködők.....	575
Irodalom.....	576

Angol nyelvű összefoglaló.....	602
Német nyelvű összefoglaló	604
Képmelléklet.....	606